

EXTINCȚIA UZULUI ȘI A CUNOAȘTERII LIMBII GERMANE ÎN BUCOVINA

Carol Mohr

*Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava / România
Carl@Mohr.ro*

Abstract. Currently the Bukovina Germans that are still living in Bukovina speak Romanian with their children and grandchildren. The German language skills which some of the Germans possess, were acquired within the family, from family members that now are over 70 years old, or do not exist anymore. In Bukovina schools, German is present, but in most cases, it is taught and learned with less efficiency than other modern languages. Some historic events and linguistic policies promoted in Romania after 1918 led to a particular linguistic behavior among the Germans and the German-speaking population, which initially started with hybridization and bastardization of the mother tongue and ended with the relinquishment of its use and transmission to future generations. Political, economical and cultural changes which occurred after 1990 led to destigmatization, but not to a revitalization of competent use of German in everyday (family, social, cultural and religious) life of German people that still exist in Bukovina.

Keywords: *extinction, language, German, Bukovina, semispeaker.*

Résumé. Actuellement, les Allemands bucoviniens qui vivent dans la région de la Bucovine parlent roumain avec leurs enfants et petits-enfants. Les connaissances en langue allemande que quelques ethniques allemands possèdent encore, ont été acquises en famille, par l'intermédiaire des personnes aujourd'hui âgées de plus de 70 ans, ou par d'autres qui ne sont plus en vie. La langue allemande n'est pas absente dans les établissements d'enseignement de la Bucovine, mais il faut remarquer que, dans la majorité des situations, elle est enseignée et apprise avec moins d'efficacité que les autres langues modernes. Certains événements historiques d'une part, les politiques linguistiques promues en Roumanie après 1918 d'autre part, ont déterminé un certain comportement linguistique des Allemands et de la population germanophone : si au début on a assisté à une hybridation et à une « batardisation » de la langue maternelle, finalement on a renoncé à l'utilisation et à la transmission de celle-ci aux générations futures. Les transformations politiques, économiques et culturelles qui ont eu lieu après 1990 ont mis fin à la stigmatisation de la langue allemande, mais n'ont pas déterminé une reviviscence de l'utilisation de l'allemand dans la vie quotidienne (familiale, sociale, culturelle et religieuse), de la population allemande qui continue de vivre en Bucovine.

Mots-clé: *extinction, langue allemande, Bucovine, demiparleur.*

Lingvistul german Hans-Jürgen Sasse consideră noțiunea de „moarte a limbii” ca fiind cea mai macabră „metaforă antropomorfă” utilizată în lingvistică, căci, în cele mai multe cazuri, odată cu extincția limbii dispar tradiția și independența socio-culturală a grupului vorbitorilor nativi ai limbii respective. După cum reiese și din titlu, tema prezentei lucrări nu este extincția unei limbi, ci doar extincția uzului și a cunoașterii unei anumite limbi într-un spațiu cultural determinat. În 1992 Hans-Jürgen Sasse publică eseul „Theory of language death”, în care prezintă un model al procesului

de extincție a limbilor¹. Parcurgând cu atenție eseul lui Sasse, am fost surprins să constat că teoria acestuia este comprehensivă nu numai în cercetarea extincției propriuzise a unui idiom, ci și în extincția, cu sau fără potențial de revitalizare, a uzului și a cunoașterii unui idiom într-o anumite regiune istorică, cum ar fi, de exemplu, limba franceză în Louisiana sau limba germană în Bucovina. Teoria lui Sasse (elaborată în limba engleză) conține o terminologie specifică. Termenii fundamentali pe sfera și conținutul cărora Sasse își elaborează modelul extincției limbilor sunt următorii:

<p><i>A = Abandoned Language</i> (Language which is dying out).</p> <p><i>T = Target Language</i> (Dominant language which is continued).</p> <p><i>Primary Language</i> = L with higher degree of lexical, grammatical and pragmatic competence.</p> <p><i>Secondary Language</i> = L with lower degree of lexical, grammatical and pragmatic competence.</p> <p><i>Primary Language Shift</i> = Shift from A as Primary to T as Primary and from T as Secondary to A as Secondary.</p> <p><i>Language Replacement</i> (= Complete Shift) = Total replacement of A by T (possibly T_A, i.e. an A-influenced variety (dialect) of T).</p> <p><i>Language Transmission</i> = Purposive, directed passing-on of a language from one generation to the next.</p> <p><i>Language Transmission Strategies (LTS)</i> = The whole array of techniques, used by adults to assist their children in first language acquisition, e.g. "motherese", repetitions, exercise games, corrections, metacommunication, etc.</p> <p><i>Language Decay</i> = Pathological language disintegration.</p> <p><i>Semi-Speaker</i> = Member of the post-Language-Transmission break generation with imperfect knowledge of A.</p> <p><i>Terminal Speaker</i> (Sometimes confused with imperfect speaker) = Last generation speaker.</p> <p><i>Simplification</i> = Removal of linguistic complexities.</p> <p><i>Reduction</i> = Removal of significant/essential/functionally necessary parts of the language.</p>

[Sasse, 1992: 18]

Factorii care determină procesul extincției limbilor sunt structurați de Sasse pe trei niveluri:

1. Nivelul factorilor culturali, sociali și istorici care determină un grup de vorbitori să-și abandoneze limba și să nu o mai transmită urmașilor. Acest nivel este denumit *external setting* (=ES). Analiza respectivilor factori nu face obiectul cercetării lingvistice, ci mai degrabă a celei istorice, sociologice, demografice etc. Însă o investigare completă a extincției unei limbi trebuie să țină în mod obligatoriu cont de această categorie de factori.

2. Nivelul comportamentului lingvistic, numit de Sasse *speech behaviour* (=SB). Acest nivel cuprinde factorii care îl determină pe un vorbitor sau semivorbitor² bilingv să utilizeze o limbă sau alta în funcție de situația comunicativă, adică în funcție

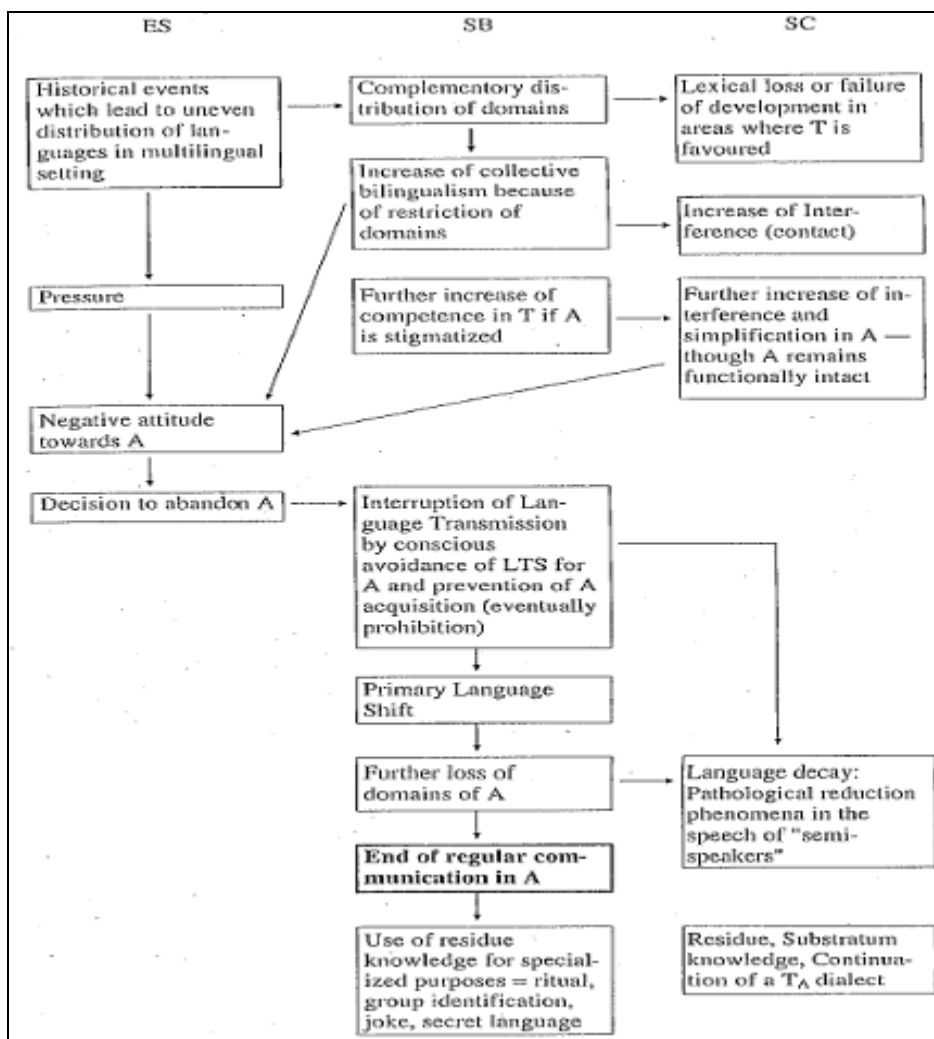
¹ Acest model se bazează pe studiul idiomurilor *East Sutherland Gaelic* (o varietate a galezei scoțiene) și *Arvanitika* (un dialect albanez din Grecia).

² Asupra noțiunii de „semivorbitor” vom reveni mai jos.

de când, despre ce, unde și cu cine vorbește³. Comportamentul lingvistic face obiectul investigației sociolingvistice.

3. Nivelul consecințelor structurale, numit *structural consequences* (=SC) al cărui conținut îl constituie factorii ce determină modificări fonologice, morfologice, sintactice și lexicale ale limbii intrate în procesul de extincție.

Întregul proces de extincție a limbii este sintetizat în următoarea schemă:

[Sasse, 1992: 19]

Modelul ilustrat în schema de mai sus este pe deplin aplicabil și procesului de extincție a uzului și cunoașterii limbii germane în Bucovina. Extincția unei limbi sau extincția uzului unei limbi într-o regiune cu o anumită identitate culturală este declanșată întotdeauna de evenimente istorice. În urma aderării Bucovinei la România

³ Sasse face referire și la lucrarea lui Joshua Fishman „Who Speaks What Language to Whom and When?”

Mare⁴, limba germană își pierde statutul de limbă oficială, nemaifiind folosită în administrație și în justiție. O anumită perioadă, germana mai rămâne limbă de circulație regională, însă, după scurt timp, este eliminată și din alte domenii ale vieții sociale și culturale, cum ar fi teatrul sau universitatea. Mai apoi se exercită presiuni pentru scoaterea acesteia din școlile de stat și pentru formarea unei atitudini sociale negative vis-a-vis de uzul public al limbii germane. Este de remarcat însă că germana, prin aportul unor învățați evrei, își menține o poziție de vârf în presă, continuând să apară publicații cum ar fi *Czernowitzer Allgemeine Zeitung* sau *Czernowitzer Morgenblatt* (vezi [Fassel, 1999: 247], [Lihaciu / Mohr 2009: 134]). În această fază, limba germană și-a păstrat statutul totuși de limbă funcțională, fiind utilizată ca limbă de comunicare în familie, organizații etnice, culturale, religioase și în instituțiile de învățământ private care au fost înființate în perioada interbelică pentru a suplini eliminarea graduală a limbii germane din școlile de stat.

Presiunea de românizare a determinat extinderea bilingvismului în rândurile populației germanofone din Bucovina. Analiza extinderii bilingvismului în perioada interbelică nu se poate face fără diferențierea celor două grupuri principale de populație germanofonă din Bucovina: evreii și etnicii germani. Atitudinea acestor grupuri față de românizare și extinderea bilingvismului în rândurile lor este diferită. Acest aspect nu va fi analizat în prezenta lucrare. Pentru a sugera însă o posibilă problematizare corectă a acestei chestiuni, prezentăm traducerea unui text citat de Luminița Fassel în eseu *Jüdische Journalisten als Vermittlungsinstanz des Rumänischen*. Textul, scris de un autor care semnează cu „*von einem jüdischen Schulmann*”, a fost publicat în ziarul german *Czernowitzer Morgenblatt* (1921):

„(...) Și noi, evreii bucovineni, vorbim o limbă și aceasta este deocamdată germana. Ea nu reprezintă pentru noi ceea ce reprezintă pentru poporul german. Ne este, în principiu, indiferentă; pentru noi, evreii, toate limbile sunt sfinte, spre deosebire de toate celelalte popoare ale pământului, cărora doar propria limbă le este sfântă. Noi suntem oricând dispuși, dacă împrejurările o cer, să schimbăm limba noastră actuală cu o alta, deci, în cazul de față, pe cea germană cu cea română, însă să se respecte legea naturii și să ni se lase timp! Limba nu este o haină pe care o dezbraci pentru a îmbrăca imediat alta”. [Fassel, 1999: 245]

Încă din perioada interbelică se observă o modificare a comportamentului lingvistic al populației germane, care nu-și mai putea folosi limba maternă în relația cu autoritățile statului pentru ca, mai apoi, să apară în școli și în mai toate locurile publice afișe cu îndemnul/ordinul: **VORBIȚI ROMÂNEȘTE!** Reducerea numărului de domenii în care putea fi utilizată limba germană și stigmatizarea socială și politică a acestei limbi au determinat o reducere a competenței lingvistice, populația germanofonă renunțând la idealul adaptării continue a idiolectelor și sociolectelor la normele fonologice, sintactice și lexicale ale limbii germane literare. Chiar discursul intelectualilor și textele din presă nu au rămas imune la interferența lingvistică determinată de noul cadru al contactului lingvistic cu populația majoritară. O bună descriere a acestui aspect este făcută de Luminița Fassel în lucrarea deja amintită.

Putem afirma cu certitudine că din 1918 limba română se bucură în Bucovina de un prestigiu mult mai mare decât limba germană. Noțiunea de *prestigiu al limbii* nu este o noțiune obiectivă și universală. De exemplu, nu se poate afirma cu obiectivitate

⁴ În mod deliberat utilizez termenul „aderare”, căci acesta este termenul corect din punct de vedere juridic și nu „unire” sau „unificare”.

științifică faptul că o limbă în care s-au creat valori culturale este întotdeauna și oriunde mai prestigioasă decât o limbă în care creația culturală este modestă. Prestigiul limbii este rezultatul acțiunii unui complex de factori atât obiectivi, cât și subiectivi și este reflectată diferit nu numai la nivelul diverselor grupuri de vorbitori, dar chiar și în conștiința și comportamentul lingvistic al unuia și aceluiași vorbitor⁵. Chiar dacă în conștiința lingvistică a unor bucovineni limba germană a rămas o limbă de prestigiu, acest prestigiu nu se reflectă și la nivelul comportamentului lor lingvistic.

Sasse distinge trei faze ale procesului de extincție a unei limbi. Aceste faze pot fi identificate și în procesul de dispariție a uzului limbii germane în Bucovina. Și anume:

1. *Primary language shift*. Aceasta este faza în care au loc mutații la nivelul comportamentului lingvistic. O parte a populației dobândește un nivel de competență în limba dominantă (*target language*), care este superior celui în limba la a cărei uz începe să se renunțe (*abandoned language*). La populația bucovineană germană fenomene de *primary language shift* se manifestă până în 1945 în special în familiile mixte. Specific acestei faze este ceea ce Sasse denumește *simplificare (simplification)*, adică eliminarea din uz a structurilor lingvistice complexe, aspect care însă nu afectează comunicarea cotidiană, ci numai comunicarea științifică, filozofică și creativitatea lingvistică.

2. *Language decay*. Este faza caracterizată prin creșterea numărului de semivorbitori (*semi-speaker*), care posedă competență lingvistică defectuoasă (în sensul că nu stăpânesc lexicul și structurile gramaticale) sau deficitară (adică nu pot exprima în limba recesivă tot ce ar dori să spună). Când uzul limbii ajunge în această fază de degenerare se manifestă fenomenul de *reducție (reduction)*, care constă în pierderea unor componente esențiale ale limbii. Fenomenul de simplificare nu afectează în mod iremediabil caracterul funcțional al limbii recesive, însă reducția reprezintă ultimul pas dinaintea renunțării la utilizarea limbii recesive în comunicarea cotidiană.

3. *Language death*. Este faza finală a procesului gradual de extincție a limbii și se produce atunci când limba nu mai este folosită ca limbă de comunicare în majoritatea domeniilor. Rămân doar, pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă de timp, relicve ale uzului limbii, cum ar fi ritualuri religioase, festivități familiale, evenimente culturale sau științifice. Extincția unei limbi nu presupune dispariția tuturor vorbitorilor competenți ai acestei limbi, ci renunțarea la uzul activ al acesteia într-o comunitate de vorbitori.

În privința uzului limbii germane în Bucovina pot fi identificate caracteristici specifice primei faze încă în perioada interbelică. După cum am menționat mai sus, declanșarea acestei faze a fost determinată de evenimentele istorice care au urmat primului război mondial și de politicile etnice și lingvistice promovate în România Mare timp de aproape douăzeci de ani. Acești factori au determinat slăbirea, nu însă și extincția uzului competent al limbii germane în Bucovina. Lovitura de grație a fost dată de evenimentele care au avut loc începând cu cel de-al doilea război mondial. Nu insistăm asupra acestor evenimente care sunt interpretate deosebit de controversat în istoriografie. Renunțăm la descrierea vicisitudinilor, vinovaților și vinovațiilor care au determinat extincția uzului limbii germane, limitându-ne doar la enumerarea câtorva aspecte ale realității bucovinene postbelice care nu pot fi negate:

a) inexistența școlilor cu predare în limba germană, a instituțiilor culturale germane și a unor intelectuali germani autentici;

⁵ De exemplu, este cazul copiilor din familii germane care frecventează școli românești.

b) eliminarea graduală a limbii germane din cultul catolic de rit roman în favoarea limbii noilor convertiți care, după 1990, au devenit chiar majoritari în comunitățile catolice bucovinene;

c) lipsa libertății de exprimare și asociere până în 1990;

d) slaba competență pedagogică și lingvistică a dascălilor de limba germană și implicit eficiența scăzută a predării limbii germane ca limbă străină;

e) ignoranța, oportunismul și ipocrizia unor politicieni regionali și locali de după 1990, care s-au erijat în apărători ai limbii și culturii germane în Bucovina, pozând în postura de dinamizatori ai comunicării interlingvistice și interculturale româno – germane.

Desigur ca nu numai factorii externi, ci și o anumită „stare de spirit” a germanilor bucovineni a jucat un rol important în extincția uzului limbii germane. Abordând tema europenismului romanilor, Ioan Oprea face următoarea afirmație despre români:

„(...) *Starea de spirit a românilor a devenit fatalistă , ceea ce a contribuit la anularea oricărei inițiative de emancipare și a indus starea de a se complăcea în condiții de existență deplorabile, prin reducerea idealului vieții la simpla supraviețuire.*” [Oprea, 2008: 346].

Acest enunț descrie perfect și starea de spirit a germanilor bucovineni din 1918 încoace. Mai susține Ioan Oprea că „*dincolo de vicisitudinile istoriei, starea românilor se explică în mare parte și prin ei înșiși (...)*” [Oprea, 2008: 350]. Această afirmație este de asemenea valabilă și pentru germanii bucovineni.

În privința uzului limbii germane în Bucovina există o discrepanță între realitatea lingvistică și discursul metalingvistic sau cel politic. Dar orice încercare serioasă sau măcar bine intenționată de revitalizare a uzului unei limbi trebuie să pornească de la descrierea obiectivă a realității lingvistice. Conform teoriei lui Sasse, o limbă aflată în prima fază de îmbolnăvire (*primary language shift*) poate fi revitalizată prin schimbarea politicii lingvistice sau prin suportul unei comunități lingvistice externe, în care limba trăiește [Sasse 1992: 21]. Acest lucru nu s-a întâmplat în prima perioadă de decădere a uzului limbii germane în Bucovina. În faza a doua (*language decay*) revitalizarea este mai dificilă, fiind posibilă doar dacă un număr însemnat de vorbitori competenți reușesc să transmită copiilor și nepoților limba maternă. Nici acest fenomen nu s-a produs în cazul germanilor bucovineni. În perioada interbelică, germanii și-au format, după o paradigmă a românilor (mereu mândri că au supraviețuit ca o insulă de latinitate în turbulenta mare slavă), idealul de a se dezvolta ca o oază de germanitate pe insula românității. După 1945, germanii au abandonat și acest ideal (sau pseudo-ideal) considerând că supraviețuirea lor fizică este posibilă numai prin emigrare sau prin ridicarea tuturor barierelor imunitare în fața asimilării etnice și lingvistice.

Începând cu faza a treia (*language death*), revitalizarea uzului unei limbi este posibilă doar pe cale artificială, cel mai elocvent exemplu fiind limba ivrit, varietatea modernă a vechii limbi ebraice. O revitalizare de acest tip nu este plauzibilă în cazul uzului limbii germane în Bucovina pentru că nu există nici măcar condițiile sine qua non ale acestui proces, adică: școli cu predare în limba germană, cursuri de predare a limbii germane ca limbă maternă, locuri de studii bugetate, alocate special de universitățile din România etnicilor germani bucovineni (există doar locuri de studii rezervate rromilor), burse de studii acordate pe criterii etnice de statele europene germanofone (precum cele acordate de Statul Român basarabenilor sau aromânilor din Albania) etc..

Astfel, germanii Bucovinei și actele lor de vorbire în limba maternă nu mai există și nu vor mai putea exista în altă formă decât ca relicve ce vor atrage din ce în ce mai puțin atenția lingviștilor, germaniștilor, etnologilor, clericilor și politicienilor din Europa.

Bibliografie

Fassel, Luminița, 1999. *Jüdische Journalisten als Vermittlungsinanz des Rumänischen in der deutschsprachigen Presse der Bukowina in Großrumänien*, în *Kulturdialog und akzeptierte Vielfalt? Rumänien und rumänische Sprachgebiete nach 1918* (editori: Förster, Horst și Fassel, Horst), Jan Thorbecke Verlag Stuttgart, p. 243-266

Lihaciu, Ion / Mohr, Ramona, 2009. *Sociolinguistische Betrachtungen zum Status des gesprochenen Deutschen in Radutz*, în *Analele Științifice ale Universității A.I. Cuza, secțiunea III e, Lingvistică*, tomul LV, 2009, p. 133-145.

Oprea, Ioan, 2008. *Comunicare culturală și comunicare lingvistică în spațiul european*, Iași, Institutul European.

Sasse, Hans-Jürgen, 1992. *Theory of Language Death*, în „Language Death. Factual and Theoretical Exploration with Special Reference to East Africa”, Berlin, New York, 1992, Editura Mouton de Gruyter, p. 7-30.

Carol MOHR (născ. 1966) este traducător liber-profesionist și, din 2010, doctorand al Universității „Ștefan cel Mare” – Suceava. În perioada aprilie – iulie 2012 a efectuat un stagiul de documentare și cercetare la Universitatea din Tübingen, unde s-a ocupat de diverse teme din domeniul lingvisticii generale, lingvisticii juridice germane, traductologiei și fenomenologiei interculturale. În perioada șederii la Tübingen a elaborat lucrările „Zur Sprachensituation in Rumänien“ (prezentată la Colocviul Internațional „Aktuelle Themen der romanischen Sprachwissenschaft”, organizat de Seminarul de Romanistică al Universității Tübingen) și „Die Bedeutung der übersetzungstheoretischen Ansätze Eugen Coserius für die Übersetzungspraxis” (prezentată la „IX. Internationaler Kongress der Germanisten Rumäniens”, București, 4 – 7 iunie 2012).

Lucrarea a beneficiat de suport financiar prin proiectul cu titlul „Doctoratul: o carieră atractivă în cercetare”, număr de contract POSDRU/107/1.5/S/77946 cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.